

Oost- en Middelduinen: Natuur combineren met waterwinning

Het grootscheeps natuurherstel begon na een uitgebreid onderzoek van Marten Annema, terreinbeheerder van de Oost- en Middelduinen op Goeree. Volgens vegetatieopnamen van Wevers uit 1920 moesten er indertijd plekken zijn geweest met tientallen plantensoorten. Boeren uit de omgeving vertelden Annema over plekken waar de koeien vroeger altijd het langst bleven: natte plekken waar het altijd groen bleef en waar nog wel wat te halen viel voor de dieren.

Op eigen houtje ging Annema nog datzelfde seizoen plaggen in de Meiderswaalvallei. Dat zou wel een zo'n plek geweest kunnen zijn. Plaggen viel nog niet mee want wat eerst een typische vegetatie van een nat schraalland moet zijn geweest, was inmiddels een manshoge rietvlakte met daartussen hoge wilgen, alles overgroeid met hop. Zelfs een gewone klepelmachine kwam daar niet doorheen. Het seizoen na het plaggen kwamen in de vallei al weer soorten voor zoals knopbies, vleeskleurige orchis en armbloemige waterbies. De seizoenen daarna kwamen ook andere Rode Lijstsoorten terug zoals teer guichelheil, een soort die al meer dan vijftig jaar niet meer is gezien op Goeree. Annema vertelt dat dit lokale succes goed van pas kwam toen zijn werkgever, het drinkwaterbedrijf nv Delta Nutsbedrijven een nieuwe waterwinvergunning aanvraag bij de provincie. De provincie wilde alleen meewerken als er ook iets aan de slechte

Foto Sky Pictures

Soms staan de duinvalleien in de Oost- en Middelduinen helemaal onder water. Helemaal links, bovenaan de Meiderswaalvallei. Midden bovenaan de heringerichte infiltratiekanalen. De donkere vlek midden op de foto is de Kivietsvallei, rechts daaronder de ijsbaanvallei met daar tegen aan de ijsbaan, grenzend aan de bebouwing.

natuurkwaliteit van de duinen gedaan kon worden. Met de resultaten in de Meinderswaalvallei kon Annema aantonen dat drinkwaterwinning en natuur elkaar niet per definitie uitsluiten. Dan was er echter wel een actief en fors beheer nodig. Een paar jaar verder met plagexperimenten, maaien, begrazing en een nieuw systeem van waterwinning, heeft ervoor gezorgd dat de Oost- en Middelduinen inmiddels weer een prachtig natuurgebied is geworden met meer dan vijftig Rode lijstsoorten. Ter vergelijking, eind jaren tachtig waren dat er nog niet de helft.

Natuurlijke waterpartij

De Oost- en Middelduinen worden sinds 1938 gebruikt voor

drinkwaterwinning. Oppervlaktewater uit het Haringvliet werd via lange rechte kanalen in het gebied gelaten en weer via drains naar boven gepompt. Deze infiltratie met vaak voedselrijk water, heeft samen met verzuring en vermessing uit de atmosfeer én een gebrek aan goed beheer gezorgd voor een sterke achteruitgang in het aantal soorten. Mede om aan die achteruitgang een eind te maken is Delta Nutsbedrijven begonnen met een nieuw systeem van waterwinning. De infiltratie vindt nu niet alleen meer plaats in de kanalen maar ook in de aangrenzende valleien die bij het infiltratiegebied zijn getrokken. Langs die nieuwe kanalen, is een soort quasi natuurlijke waterpartij gegraven

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van het Expertisecentrum LNV verschijnt tenminste vier maal per jaar als bijlage in het Vakblad Natuurbeheer. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het Expertisecentrum LNV.

Redactie-adres
Expertisecentrum LNV, onderdeel Natuurbeheer
Postbus 30
6700 AA Wageningen
t 0317 474 838
f 0317 427 561
Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen

Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen
ir. P.A. van den Tweel
t 026 353 93 10
Natte schraallanden
dr. A.J.M. Jansen,
t 030 606 95 85
Hoogveen
prof. dr. M. Schouten,
t 030 692 63 23

Droge duinen en stuifzanden
dr. A.M. Kooijman,
t 020 525 74 51
Fauna
ir. D. Bal,
t 0317 474 829

Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden
dr. R. Bobbink,
t 030 253 68 52

Zwakgebufferde oppervlaktewateren
dr. J.G.M. Roelofs,
t 024 365 23 40
Laagveenwateren
dr. ir. H. Hosper,
t 0320 298 411

Contactpersoon programma OBN-Kennis
ir. R.J.J. Hendriks
t 0317 474 838

met meer natuurlijke vormen en overgangen met de rest van het duingebied. De invloed van de infiltratie op de omgeving is kleiner omdat de infiltratie op een kleiner oppervlakte is geconcentreerd. Een extra voorzuivering zorgt er voor dat er nu voortaan veel schoner water het gebied in komt. Omdat het hydrologisch systeem nu weer grotendeels in tact is, leken ook de kansen voor het grootscheepse natuurherstel groot.

Met de goede resultaten van het kleinschalig plaggen in de 2 hectare grote Meinderswaalvallei, is Annema met OBN-subsidie gaan kijken waar er nog meer aanvullend beheer nodig is om de Oost- en Middelduinen weer in de oude glorie te herstellen.

Inzicht en ervaring

Met de subsidie is niet zomaar het hele duingebied afgeplagd.

Annema heeft in fasen gewerkt en alleen geplagd op die plekken waarvan hij dacht dat het positief zou werken. „In de beginfase schatte ik dat in op basis van mijn eigen inzicht en ervaring. Je ziet waar het nat is, je ziet waar de basenrijke kwel naar boven komt. Later heeft het deskundigenteam Natte schraallanden mij uitgelegd wat voor processen er allemaal spelen in zo'n duingebied en dan begrijp je ook waarom op de ene plek plaggen of maaien wel of niet zinnig is.”

Drie grote valleien heeft Annema inmiddels onder handen gehad. De Kievitsvallei, de Ijsbaanvallei en de Meinderswaalvallei. Daar-tussen liggen nog enkele kleinere poelen die uitgebaggerd zijn. In elke vallei is weer een aparte afweging gemaakt voor welke maatregelen ter plekke de beste resultaten zullen laten zien. In de valleien waar met langdurig hoge waterstanden en waar basenrijk grondwater toestroomt is plaggen het meest succesvol. In de Ijsbaanvallei staan nu dwergbies,

dwergglas, dwergzegge en dwergbloem, allemaal naast elkaar. In de natste delen staat oeverkruid.

Duingentiaan

Op droge humusarme bodems is beweiding op de meeste plaatsen voldoende om de verruiging met duindoorn en wilg tegen te gaan. Op een enkele moeilijk bereikbare of erg verruigde plek wil Annema nog wel eens aanvullend maaien. Dat dit een succesvol beheer is, bewijst volgens hem het uitbundig voorkomen van de brede duingentiaan. Op een paar, steeds groter wordende plekken bloeit eind augustus inmiddels deze zeer zeldzame plant. „Elk jaar tel ik alle afzonderlijke exemplaren maar als ik dit zo zie zijn het er weer veel meer dan vorig jaar toen ik er ongeveer zeshonderd telde.”

Nu de dichtgegooide infiltratiekanalen weer langzaam in het natuurlijke landschap worden opgenomen, is het volgens Annema tijd om het hele duingebied te laten beweiden. En als het dan allemaal zo blijft gaan als het nu doet, dan kan de terreinbeheerder tevreden terugkijken op een aantal jaren intensief beheer. „Ik denk dat ik voor de meeste plekken nu een goede uitgangssituatie heb gecreëerd voor de natuur. De uitdaging is nu om deze situatie in stand te houden. Uiteraard doe ik dat met zo min mogelijk beheer maar begrazen en aanvullend maaien zal nodig blijven. Het mooiste zou natuurlijk zijn als dan uiteindelijk ook nog soorten als parnassia en herfstschroeforchis terugkeren.”

Binnenkort brengt het deskundigenteam Natte schraallanden een brochure uit waarmee beheerders van natte duinvalleien kunnen uitmaken wat voor eventuele effectgerichte beheersmaatregelen er nodig zijn in hun terrein.

Nieuwe regels in een nieuwe handleiding

Elke beheerder die te maken heeft met subsidies voor effectgerichte maatregelen, weet dat er daarvoor een groot aantal regels en voorwaarden gelden. Het stelsel van regels staat netjes beschreven in een handleiding. Vlak voor de zomer verscheen de nieuwe Handleiding Subsidie Effectgerichte maatregelen 2001 met daarin een groot aantal 'bekende' regels maar ook een aantal nieuwe. De meeste zijn gericht op een soepele overgang van de EGM-subsidie onder de huidige Regeling EGM naar EGM-subsidie onder de Subsidieregeling natuurbeheer 2000 (SN), waarschijnlijk per 1 januari 2003. Daartoe is in mei 2001 ook de Regeling EGM alvast aangepast.

Een eerste belangrijke verandering is dat er vanaf 2001 niet meer gewerkt wordt met normbedragen. Tot voor kort gold er voor bijvoorbeeld plaggen, maaien, dunning of omvorming een standaardbedrag per hectare. De beheerder kreeg een vergoeding op basis van werkelijke kosten met het normbedrag als maximum. Doordat de normbedragen al langer geleden waren vastgesteld, en mede daardoor soms veel te laag waren, kon de beheerder er bij sommige maatregelen flink bij inschieten. EGM-subsidie wordt vanaf 2001 dus nog alleen verleend op basis van werkelijk gemaakte kosten, zowel onder de huidige (aangepaste) Regeling EGM, als in de toekomst onder de SN. Een andere belangrijke verandering is de hoogte van subsidies. Tot nu toe krijgen de grote natuurbeherende instanties 80 procent van de gemaakte onkosten vergoed, particuliere beheerders 90 procent. Dat wordt gelijk getrokken en gaat voor iedereen naar 95 procent. Hiermee wordt ook alvast aangesloten bij de SN, waar de EGM-subsidie voor alle aanvragers 95% bedraagt. Door nu ook al de EGM-bijdrage naar 95 procent op te hogen wordt voorkomen dat

een latere overgang van de EGM-subsidie naar de Subsidieregeling natuurbeheer 2000 financieel nadeel geeft voor beheerders. Dat wat betreft de financiën. Wat betreft de inhoud van de regeling verandert er ook het nodige. Dat heeft alles te maken met de wetenschappelijke en praktische kennis die er sinds de vorige handleiding is opgedaan. In die handleiding staat namelijk precies beschreven welke maatregelen, in wat voor soort ecosysteem mogelijk zijn. Sommige maatregelen hebben nog een te experimenteel karakter om 'zomaar' uitgevoerd te worden. Die waren alleen mogelijk onder begeleiding van een deskundigenteam. Inmiddels is er de nodige kennis opgedaan en hebben een aantal maatregelen een nieuwe status gekregen: maatregelen die vijf jaar geleden nog experimenteel waren, kunnen beheerders in sommige gevallen nu zelfstandig uitvoeren. Ook zijn er de afgelopen jaren natuurlijk nieuwe maatregelen beproefd en al dan niet goed bevonden. Een van de opmerkelijkste is misschien wel het subsidiëren van de herintroductie. Soms is het herstel van een natuurgebied pas helemaal geslaagd als bepaalde soorten terugkeren. Als de omstandigheden goed zijn maar die soorten komen niet terug omdat de zaadbank ontbreekt en het zaad van andere populaties niet vanzelf komt, kan herintroductie een uitkomst bieden. Ook het aanpassen van de morfologie in hoogveen, laagveen of droge duinen is als nieuwe experimentele maatregel opgenomen. Twee maatregelen dus die voorheen niet met OBN-geld uitgevoerd konden worden. In de nieuwe handleiding staat een tabel waarin exact staat aangegeven welke maatregelen in welke natuurtypen genomen kunnen worden. Zo is het plaggen van vennen, natte schraallanden en heidegebieden bijna altijd een 'reguliere' effectgerichte maatregel: zonder tussenkomst

van het deskundigenteam kunnen beheerders subsidie aanvragen en de maatregelen uitvoeren. In andere typen, zoals bijvoorbeeld kalkgraslanden is nog te weinig ervaring opgedaan met plaggen en heeft het nog de status 'experimenteel'. Het deskundigenteam wil eerst weten of plaggen wel effectief en positief is voor de kalkgraslanden. Herintroductie bijvoorbeeld is voorsnog alleen in heide en laagveenwateren als experimentele maatregel mogelijk. Dan is er nog een aantal maatregelen waarvan het positieve effect nog niet vaststaat, maar waarvoor er wel sterke aanwijzingen zijn. Voor deze 'proefmaatregelen' komen alleen de grote terreinbeherende instanties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, De landschappen, en de Unie van Bosgroepen) in aanmerking. In de vorige handleiding was er nog een verwarrend onderscheid tussen proefprojecten, referentieprojecten, referentiemaatregelen etc. Dat vaak kunstmatige onderscheid is nu vervallen. Het enige dat nog telt is de status van de maatregelen: die zijn regulier, proef of experimenteel.

Ten slotte de overgang naar de Subsidieregeling natuurbeheer 2000, onderdeel van het Programma Beheer. In principe zal de hele EGM-regeling overgaan naar de Subsidieregeling Natuurbeheer. Het mooiste zou het natuurlijk geweest zijn om dat al meteen bij het begin van de Subsidieregeling Natuurbeheer te doen, maar dat bleek niet haalbaar. Als alles goed gaat zal dat nu per 1 januari 2003 gebeuren. Deze wat verlate overgang heeft te maken met een aantal technische zaken. Om de overgang zo soepel mogelijk te maken moeten er de nodige formuleringen en reglementen worden aangepast. Dat kost nu eenmaal tijd en het is het gemakkelijkst om de veranderingen op 1 januari in te laten gaan, dat wordt dus 2003.

OBN symposium 2001

Op vrijdag 23 november wordt het derde landelijk OBN symposium over effectgerichte maatregelen (EGM) tegen verzuring, vermisting en verdroging georganiseerd. EGM wordt uitgevoerd ten behoeve van het Overlevingsplan Bos en Natuur (OBN). Op het symposium zal geprobeerd worden de vraag te beantwoorden: Helpt het OBN bedreigde levensgemeenschappen in Nederland te herstellen én te behouden? In een zevental lezingen wordt ingegaan op hoe kennis over sleutelprocessen vertaald kan worden in praktisch toepasbare maatregelen. De effectiviteit van maatregelen wordt per landschap behandeld. Ook zal ingegaan worden op vragen als: Hoe duurzaam zijn herstelmaatregelen, zijn er ecologische risico's en beperkingen aan verbonden en wat zijn belangrijke kennishiaten? Speciaal zal een lezing gaan over de invloed van schaal en intensiteit van maatregelen op de fauna. Het programma is bedoeld voor beheerders en plannenmakers van terreinbeherende instanties, beleidsmakers, onderzoekers en verder natuurlijk iedereen die betrokken is bij het Nederlandse natuurbeheer.

Algemene informatie

Vrijdag 23 november 2001
Katholieke Universiteit Nijmegen,
Collegezalen complex C01 (zie
bewijzering), Mercatorpad 1,
Nijmegen. Vanaf NS-station

Nijmegen-Heyendaal ca. 10
minuten lopen
Voor nadere informatie kunt U
terecht bij: Jan Roelofs, Afdeling
Aquatische Oecologie, en Milieu-
biologie, en Hans Esselink,
Afdeling Dieroecologie en St.
Bargerveen, Toernooiveld 1, 6525
ED Nijmegen, Telefoon: 024-
3653288, Email:
sec.ncn@sci.kun.nl

Aanmelding en kosten

Deelname aan symposium door
bijgevoegd aanmeldingsbon voor
9 november 2001 in te zenden en
tegelijktijd de kosten (f25,- p.p.;
f15 voor studenten & 65+) over te
maken naar St. Bargerveen,
Dronten (banknr:1257.97.818)
onder vermelding OBN Sympo-
sium 2001. Opgave per email kan
ook: sec.ncn@sci.kun.nl Vermeld
dan wel: Naam, evt. organisatie,
adres, postcode en plaats. Kosten
zijn inclusief koffie, thee, lunch,
borrel en symposiumboek.
Beperkte opgave van posters en
stands mogelijk.

Organisatie

Het symposium wordt
georganiseerd door:
- de Afdelingen Aquatische
Oecologie & Milieubiologie en
Dieroecologie van de Katholieke
Universiteit Nijmegen (KUN) en St.
Bargerveen. Deze instituten
vormen onderdeel van het Neder-
lands Centrum voor Natuuronder-
zoek (NCN).
- Expertisecentrum LNV.

Programma

09.00 – 09.45 uur Ontvangst,
registratie deelnemers
09.45 - 10.00 uur Opening door
dagvoorzitter Ton Bosman (dir.
Natuurmonumenten)
10.00 – 10.40 uur Herstelbeheer
in het heidelandschap: Effectivi-
teit, knelpunten en duurzaam-
heid. Roland Bobbink (UU), Emiel
Brouwer (KUN) en Johan ten
Hoopen (Landschap Overijssel)
10.40 – 11.10 uur Koffiepauze
11.10 – 11.50 uur Aantasting in
droge en natte duinen: Zelfde
oorzaken, verschillende gevolgen?
Annemiek Kooijman (UvA), Ab
Grootjans (RUG), Mark van Til
(GWA) en Erik van der Spek (SBB)
11.50 – 12.30 uur Behoud van
natuurwaarden in droge bossen:
Hoe effectief zijn effectgerichte
maatregelen? Hank Bartelink
(WU), Thom Kuyper (WU) en
Harrie Weersink (Unie van Bos-
groepen).
12.30 – 13.40 uur Lunchpauze
13.40 – 14.20 uur Hoogvenen:
Nieuwe perspectieven voor
herstel. Jan Roelofs (KUN) en
Matthijs Schouten (SBB)
14.20 – 15.00 uur Onderzoek
naar herstel van gedegradeerde
laagvenen (wateren, moerassen,
beekdalen en broekbossen): Van
trial & error naar *systeemgerichte
kennis*. Leon Lamers (KUN), Jos
Schouwenaars (Wetterskip Boarn
& Klif), André Jansen
(Waterleiding Maatschappij
Overijssel) en Jos Verhoeven (UU)
15.00 – 15.20 uur Theepauze
15.20 – 16.00 uur Schaal en
intensiteit van herstelmaat-
regelen: Hoe reageert de fauna?
Hans Esselink, Chris van Turnhout
(KUN & St.Bargerveen), Henk
Siebel (NM), Jan Holtland (SBB) en
Dick Bal (EC-LNV)
16.00 – 16.30 uur Betekenis van
OBN voor Natuurherstel in
Nederland.
17.30. uur Afsluiting met drankje
en hapje

BON

- Naam.....
- (eventueel) organisatie

- Adres.....

- Postcode en plaats

Het adres waarnaar de coupon kan worden geretourneerd is:

Secretariaat NCN, p/a Stichting Bargerveen, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 901, 6500 GL Nijmegen